Български език, Приложение / Bulgarian Language, Supplement, 73 (2026), 69–91
Print ISSN: 0005-4283, Online ISSN: 2603-3372
doi: 10.47810/BL.73.26.PR.04

Фактивни комплементизатори в три балкански езика

Илияна Кръпова (Италия)
Университет Ка'Фоскари, Венеция
krapova@unive.it

Статията изследва фактивните предикати в балканските езици, като се фокусира върху типовете съюзи/комплементизатори, които въвеждат подчинени изречения при тези предикати. Изхождайки от класическата типология на фактивните изречения (Kiparsky, Kiparsky 1970; Karttunen 1971; Karttunen 1973; Karttunen 1974), показвам, че в балканския ареал, наред с декларативните съюзи и конюнктивните частици, се използват и специализирани фактивни съюзи (бълг. *дето*, сръб./хърв. *što*, гр. *ρυ*). Тези съюзи се изискват само от емотивни предикати и корелират с проекция на пресупозиция в подчиненото изречение, както и с редица други синтактични ефекти.

Статията очертава параметрите на тези явления в българския език и ги разглежда в сравнителна перспектива спрямо гръцкия и сръбския език в светлината на съществуващите изследвания върху фактивността, типовете изречения и номиналната природа на подчинените структури. В заключение се обсъждат специфични особености на развоя на тези съюзи в изследваните балкански езици и ролята им за изразяване на фактивност, в контраст с езици като английския, които разполагат с един комплементизатор за всички видове предикативни отношения.

Ключови думи: фактивност; комплементизатор; български език; гръцки език; сръбски език; хърватски език

© Илияна Кръпова, 2026 / Iliyana Krapova, 2026

Тази статия в списание „Български език“ е с отворен достъп и се публикува под международния публичен лиценз Creative Commons Attribution 4.0 International (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).

This open access article of journal "Balgarski ezik" ("Bulgarian Language") is published under the terms of Creative Commons Attribution 4.0 International Public License (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).

FACTIVE COMPLEMENTIZERS IN THREE BALKAN LANGUAGES

ILIYANA KRAPOVA (ITALY)
UNIVERSITY CA' FOSCARI OF VENICE
krapova@unive.it

The article investigates factive predicates in the Balkan languages, focusing on the types of conjunctions/complementizers that introduce subordinate clauses selected by these predicates. Building on the classical typology of factive constructions (Kiparsky, Kiparsky 1970; Karttunen 1971; Karttunen 1973; Karttunen 1974), I show that in the Balkan area, alongside declarative complementizers and subjunctive particles, there also exist specialized factive complementizers (Bulgarian *deto*, Serbian/Croatian *što*, Greek *pu*). These complementizers are selected exclusively by emotive predicates and correlate with the projection of presupposition in the embedded clause, as well as with a range of additional syntactic effects.

The article delineates the parameters of these phenomena in Bulgarian and places them in a comparative perspective with respect to existing research on factivity, clause types, and the nominal nature of embedded structures. In conclusion, the paper discusses specific aspects of the development of these complementizers in the Balkan languages and their role in expressing factivity, in contrast to languages such as English, which employ a single complementizer across all predicate types.

Keywords: factivity; complementizers; Bulgarian; Modern Greek; Serbian; Croatian

1. Въведение

Още от класическия труд на П. Кипарски и К. Кипарски (Kiparsky, Kiparsky 1970) фактивността заема ключово място в изследванията върху взаимодействието между синтаксис и семантика. Значителна част от последвалата литература развива техните идеи за системното противопоставяне между т.нар. фактивни предикати като английските *think 'мисля', believe 'вярвам', suppose 'предполагам', say 'казвам', claim 'твърдя'*, които въвеждат пропозиции с неопределен епистемичен статус, и фактивни предикати като *know 'зная', regret 'съжалявам', be sorry 'съжалявам, мъчно ми е'*, чиито допълнения се пресупонират като истинни и ангажират участниците в комуникативния акт да приемат тяхната фактуалност като даденост. Разграничението се илюстрира ясно от примери като (1) и (2): докато при нефактивните предикати истинността на изреченския комплемент може да бъде отречена от говорещия, то при фактивните подобни отричащи продължения са недопустими (маркирани са със символ #). Л. Картунен определя тази разлика като прагматична и я формулира чрез понятието *пресупозиция*[1] (Karttunen 1971, Karttunen 1973).

(1) a. The company claimed that the product was safe, but in reality it hadn't been properly tested.
От компанията твърдяха, че продуктът е безопасен, но всъщност той не беше тестван както трябва. (British National Corpus)

б. I thought that he was living in London, but in fact he'd moved to Manchester years ago.
Аз мислех, че живее в Лондон, но той всъщност се беше преместил в Манчестър преди години. (British National Corpus)

(2) a. She knew that he was lying, #but in fact he wasn't.
Тя знаеше, че той лъже, но всъщност той не лъжеше.
б. *John regrets that Mary left, # but in fact she didn't.*
Джон съжалява, че Мери си е тръгнала, но всъщност тя не беше.

В логическата традиция на Г. Фреге (Frege 1948) и П. Строусън (Strawson 1950) пресупозицията се разглежда като форма на логическа импликация (truth entailment): истинността на цялото изказване е логически обусловена от истинността на подчинената пропозиция *p*. Срещу този семантичен модел застават Л. Картунен (Karttunen 1971, Karttunen 1973) и по-късно Р. Сталнакър (Stalnaker 1972, Stalnaker 1973, Stalnaker 2002), които предефинират пресупозицията като прагматично условие за успешната употреба на изказването, т.е. като отношение между говорещите и пропозициите. Според това разбиране, което стои в основата на повечето съвременни схващания за природата на фактивността, пресупозициите са тясно свързани с разговорните импликатури и репрезентират информация, която е задължително част от *общия дискурсен фонд* (*conversational common ground*) на говорещите – под формата на установени, споделени и актуални към момента на изказването допускания. И тъй като тази информация не се въвежда като нова и следователно не допринася за обновяването на дискурсния фонд, истинността на подчинените комплементи не може да бъде отречена, нито пък да бъде засегната от отрицание или от наличието на други невериликални оператори в главното изречение (вж. по-долу за български). С пресупозиционния характер на фактивните предикати е свързана и липсата на синтактична автономия на техните допълнения, както личи от стандартните тестове за английски: невъзможност за изпускане на комплементизатора, за топикализация в рамките на подчиненото изречение, както и блокиране на екстракцията на въпросителни местоимения от подчиненото изречение към главното. Тези свойства отразяват по-тясната структурна свързаност между фактивния предикат и пресупонираната пропозиция.

2. Диагностични тестове за проекция на пресупозиция

Накратко изложената емпирична картина в английския език не е уникална, но предлага прозрачен модел, който ясно очертава разграничителните параметри между различните класове предикати и тяхното взаимодействие със структурата на подчиненото изречение. На този теоретичен фон българската система представлява особено интересен случай: тя споделя универсалните семантични свойства, свързвани с фактивността, но същевременно разгръща по-детайлна типология както на предикатите, така и на комплементизаторните стратегии.

Българските фактивни предикати обхващат не само когнитивни глаголи като *зная, осъзнавам, разбирам, спомням си*, но и широка група емотивни предикати, включително конструкции с експериенцер, реализиран чрез клитика (*жал ми е, страх ме е, боли ме, тежко ми е, мъчно ми е*). Общото между тях е прагматичното изискване съдържанието на подчиненото изречение да бъде третирано като установен факт в общия дискурсен фонд – свойство, което ги позиционира в класа на фактивните предикати.

Тази теоретична перспектива позволява по-ясно да се открои контрастът с т.нар. нефактивни предикати. Както показва сравнението между примерите в (3) и (4), докато предикатите за отношение (propositional attitude predicates) като в (3а) – *мисля, вярвам, допускам, предполагам*, както и предикатите за комуникативна дейност в (3б) позволяват говорещият да отрече или да постави под съмнение съдържанието на подчинената пропозиция, то при предикатите за емоционална или когнитивна дейност като *мъчно ми е, съжалявам, зная, разбирам* в (4а) и в (4б) подобна отмяна на истинността е недопустима. С други думи, самата употреба на тези предикати легитимира пресупозицията, че подчинената пропозиция е вярна. Именно това определя техните допълнения като фактивни комплементи, а самите предикати – като фактивни.

(3) а. Той мисли, че всички останали също са добри хора. Аз не съм. Аз съм долен, гаден и уморен. (БНК)
б. Каза, че някои от наемателите имат проблем с кабелната. Но аз проверих. Всички са наред. (БНК)

(4) а. На Рупърт му е мъчно, че книгата е вече довършена, # но аз знам, че тя още не е довършена. (БНК)
б. Знаеше/разбра, че го притеснява. #Всъщност ни най-малко не го притесняваше.

Пресупозиционният статус на фактивните допълнения намира отражение и в тяхното синтактично поведение. За разлика от нефактивните комплементи, които запазват относителна структурна автономия, изреченските допълнения на фактивните предикати показват системни ограничения спрямо редица синтактични явления. Например т.нар. *к*-движение (преместване на въпросителна дума към главното изречение) е блокирано, т.е. е недопустимо, ако комплементът е фактивен, срв. (5), докато същият тип движение е напълно възможен при нефактивните комплементи като в (6):

(5) *На кого съжаляваш, че са дали думата ~~на кого~~?
*Кого съжаляваш, че са уволнили ~~кого~~?

(6) На кого мислиш, че са дали думата ~~на кого~~?.
Кого смяташ, че са уволнили ~~кого~~?

Единствено въпросителното наречие *защо* е допустимо в лявата периферия на главното изречение (напр. *Защо съжаляваш, че Иван е дошъл?*), но това наречие се отнася до причината за емоционалното или когнитивното отношение, а не до причината за събитието, описано в комплемента, така че то е породено в главното изречение и следователно няма връзка с к-движението.

Асиметрия се наблюдава и при топикализацията: изнасянето на елемент от фактивно подчинено изречение към лявата периферия на главното е силно ограничено или недопустимо, за разлика от нефактивните контексти, където подобни операции са значително по-свободни – вж. илюстрираната в (7) разлика в граматичността:

(7) а.*?Студентите съжалявам, че се отказаха от курса.
б. Студентите мисля, че се отказаха от курса.

Синтактичните ограничения в словореда на фактивните изречения сочат към по-тясна структурна интеграция между фактивния предикат и неговия комплемент.

3. Балкански паралели

В сравнение с английския и с повечето индоевропейски езици, които използват един-единствен комплементизатор за декларативни комплементи (напр. англ. *that*), балканските езици развиват няколко конкуриращи се стратегии. Тези стратегии не зависят единствено от семантиката на селектиращия предикат, а отразяват и семантичния статус на подчинената пропозиция, както и начина, по който говорещият се ангажира с нейната истинност. В този смисъл асертивността е релевантен параметър единствено за декларативните контексти: при модалните допълнения асертивност не се реализира, тъй като подчинената пропозиция не се въвежда като предмет на твърдение, а като възможност, задължение или намерение. По този начин семантичните разлики между предикатните класове се кодират директно в избора на комплементизатор.

Докато нефактивните предикати изискват стандартни декларативни комплементизатори (бълг. *че*, сръб. *da*, гр. *óti*), в редица балкански езици фактивните предикати се свързват със специализирани комплементизатори като българското *дето*, сръбското *što* и гръцкото *ри*. Това разцепление на комплементизаторната система е устойчиво засвидетелствано в българския, сръбския и гръцкия, макар рядко да се разглежда като типичен балканизъм.[2]

Типологично в балканските езици се очертава стабилна трипосочна опозиция между комплементизаторните стратегии:

- Декларативни комплементизатори (бълг. *че*, сръб. *da*,[3] гр. *óti*)[4]
- „Конюнктивни“[5] / подчинителни частици във функцията на съюзи (бълг. *да*, гр. *να*)

• Фактивни комплементизатори (бълг. *дето*, сръб. *što*, гр. *ри*)[6]

Тази опозиция отразява не просто формални различия, а систематични семантични контрасти, свързани с асертивността и статуса на подчинената пропозиция. Асертивността[7] предполага висока степен на епистемична ангажираност на говорещия към истинността на пропозицията. Подчинените декларативни изречения също могат да се харктеризират като асертивни, понеже въвеждат пропозиция, съдържаща твърдение.

В този смисъл декларативните комплементизатори въвеждат асертивни подчинени изречения, т.е. пропозиции, които участват в асертивното съдържание на изказването и могат да обновяват общия информационен фонд (common ground). За разлика от пресупозицията асерцията винаги въвежда нова информация, която разширява този фонд чрез поемане на епистемична отговорност от страна на говорещия.

Модалните частици и съюзи, от своя страна, са неасертивни и нефактивни: те въвеждат иреалисни или модални пропозиции, чиято истинност не се утвърждава, а се представя като възможност, задължение или намерение. Поради това при тях асертивност не се реализира.

Фактивните комплементизатори също са формално неасертивни, но по различна причина: те въвеждат пресупонирано съдържание, което се интерпретира като вече установен факт и се проектира извън обсега на оператори като отрицание, въпрос и модалност (Karttunen 1973; Heim 1983; Simons et al. 2010). В този смисъл те не допринасят с нова информация към общия фонд, а сигнализират, че истинността на подчинената пропозиция е вече приета в дискурса.

Макар опозицията индикатив – конюнктив често да корелира с противопоставянето фактивност – нефактивност, двете разграничения не съвпадат напълно. В тази връзка интерпретацията на З. Тополинска (Topolińska 1994), която приема глобалната опозиция фактивност – нефактивност като водеща за целия балкански ареал, не улавя същественото разграничение между фактивни комплементизатори, които по дефиниция въвеждат пресупонирано истинно съдържание, и декларативни комплементизатори, чиято интерпретация зависи от селектиращия предикат, а не от самия съюз.

В този смисъл българското *че* е семантично най-неутралният комплементизатор в системата. То се комбинира с широк спектър от предикати – фактивни, нефактивни, доксастични и модални – и може да въвежда както реални, така и епистемично отворени или фикционални пропозиции (напр. *Аз сънувах, че ме напада бик*; *Той е убеден, че Земята е плоска*). Следователно *че*-комплементите не налагат статус на истина, а оставят семантичната интерпретация на подчинената пропозиция да бъде определена от селектиращия предикат. Именно тази селекционна гъвкавост позволява на *че* в редица контексти да измества специализираните фактивни комплементизатори и да поема значителна функционална тежест в балканската клаузална система (вж. по-долу).

4. Фактивност и класове фактивни предикати

Според класическия модел на Дж. Хупър и С. Томпсън (Hooper, Thompson 1973) фактивните предикати се разделят на два основни подкласа. Емотивните фактиви (Class D) – *съжалявам, радвам се, ядосвам се, изненадвам се* – изразяват емоционално отношение към даден факт и въвеждат силни пресупозиции, които се проектират стабилно във всички контексти (Karttunen 1971, Karttunen 1974). Когнитивните фактиви (Class E) – *зная, осъзнавам, откривам, помня* – изразяват знание или осъзнаване и също могат да въвеждат пресупозиции за истинност, но тяхната проекция е по-слаба и при определени дискурсни условия може да бъде суспендирана или отслабена (Karttunen 1971; Stalnaker 1974).

В междуезиково отношение това разграничение често се формулира като опозиция между силни и слаби пресупозиционни тригери (Abrusán 2016). Емотивните фактиви функционират като силни тригери: въведената от тях пресупозиция остава инвариантна под неверидикални оператори като отрицание, въпрос и модалност. Както показват примерите в (8), пресупозицията се проектира независимо от наличието на тези оператори, които при предикатите за пропозиционално отношение обикновено модифицират условията за истинност на асертивното съдържание.

(8) а. Той съжалява, че тя се върна при него.
б. Той не съжалява, че тя се върна при него.
в. Той съжалява ли, че тя се върна при него?
г. Той може би съжалява, че тя се върна при него.
→ **пресупозиция:** Тя се върна при него.

Тази инвариантност се обяснява с факта, че пресупонираното съдържание представлява вид проектирано съдържание (projective content), което не принадлежи към ядрото на асерцията и не попада в обсега на логическите оператори, модифициращи основното твърдение (Karttunen 1973; Heim 1983; Simons 2007; Tonhauser et al. 2013). В термините на Р. Сталнакър (Stalnaker 1974, Stalnaker 2002) при емотивните фактиви пресупозицията „се издига“ извън локалната среда и се вписва директно в общия дискурсен фонд (common ground): пропозицията се интерпретира като вече установен факт и поради това не може да бъде отменена или поставена под съмнение от оператори, приложени над главния предикат.

Когнитивните фактиви, напротив, функционират като слаби тригери. При тях пресупозицията може да бъде отслабена, контекстуално ограничена или да се разтвори в епистемично отворена интерпретация, особено под отрицание или при въпрос.

Балканските езици отразяват това разграничение по особено ясен начин. Емотивните фактивни предикати често селектират специализирани фактивни комплементизатори (бълг. *дето*, сръб. *što*, гр. *pu*), докато когнитивните фактиви се комбинират предимно със стандартни декларативни комп-

лементизатори (бълг. *че,* сръб. *da,* гр. *óti*). Тази корелация подкрепя виждането, че изборът на комплементизатор е чувствителен към силата на пресупозицията, а не просто към бинарното противопоставяне фактивно – нефактивно (Chierchia 1989).

Класически пример за слаб тригер е глаголът *зная*, чиято интерпретация варира в зависимост от синтактичния и дискурсния контекст (Colonna Dahlman 2017; Colonna Dahlman, Weijer 2022). Макар в положителни декларативни изречения *зная* често да се свързва с фактивност (вж. (4б),[8] в присъствието на отрицание или въпросителен оператор този ефект може да се изгуби. В такива случаи *зная* допуска епистемично отворено тълкуване, еквивалентно на полярен въпрос, без говорещият да се ангажира с истинността на подчинената пропозиция:

(9) Не знам, че Мария е идвала да ме търси.
≈ Не знам дали Мария е идвала.

Показателно е и че под отрицание или във въпросителен контекст *зная* може да се комбинира не само с *че*, но и с други съюзи или частици като *дали* и *да*, които изключват интерпретацията на подчиненото съдържание като част от общия дискурсен фонд:[9]

(10) а. Знаеш ли дали/да е идвала?
б. Не знам да е съществувала някога такава крепост.

Подобна комплементизаторна вариативност е невъзможна при силните тригери от типа на *съжалявам* или *радвам се*, които – независимо от наличието на оператор – могат да избират само между индикативен и фактивен комплементизатор. Това различие ясно показва, че богатата комбинаторика е системно свойство на слабите тригери, произтичащо от факта, че тяхното лексикално значение не кодира фактивност само по себе си.

Дори в положителни декларативни изречения със *зная* фактивната интерпретация не е автоматично гарантирана. Както показват контрастите в (11) – (12), аспектуално-темпоралните характеристики на подчиненото изречение играят решаваща роля: перфектът, със своята несвидетелска семантика, кодира непотвърдено събитие (Ницолова/Nitsolova 2008: 299) и поради това по-лесно допуска отмяна на предполагаемата истинност, за разлика от аориста, който поради присъщата си конфирмативност по-често се свързва с пресупонирано съдържание.

(11) Знам/знаех, че той си е купил апартамент, но сега разбирам, че още живее под наем.

(12) Знам, че той си купи апартамент, # но сега разбирам, че още живее под наем.

Всичко това показва, че при когнитивните фактиви фактивността е вторично, композиционно свойство, резултат от взаимодействието между:

(а) семантиката на предиката,
(б) избора на комплементизатор,
(в) наличието на оператори в главното изречение и
(г) аспектуално-темпоралните характеристики на подчиненото изречение.

Независимо дали това поведение се обяснява с полисемията на самия предикат *зная* (Tsohatzidis 2012), или чрез суспендиране на пресупозицията, емпиричните данни ясно сочат, че именно слабите тригери разгръщат най-богатата комплементизаторна система. При тях изборът на комплементизатор играе ключова роля при сигнализирането на семантичния статус на подчинената пропозиция и нейната интерпретация.

Както споменахме по-горе, емотивните фактиви представляват силни тригери на пресупозиция: те систематично въвеждат пресупонирано съдържание и проектират пресупозицията дори в присъствието на отрицание, въпрос или модален оператор. В езиците, които разполагат със специализиран фактивен комплементизатор, емотивните предикати по правило изискват именно такъв комплементизатор.

В българския език тази функция се изпълнява от комплементизатора *дето,* макар в съвременната употреба да се наблюдава устойчива тенденция към замяната му с *че* както в книжовния, така и в разговорния стил. Въпреки това *дето* продължава да се среща в съвременния български, включително извън строго разговорната сфера (Дачева, Тишева/Dacheva, Tisheva 2005; Гаджева/Gadzheva 2015):

(13) Съжалявам, дето тръгнах с вас напролет. (БНК)
… радвам се, дето можах да видя, че и твоето самообладание си има граници. (БНК)
… и се ядосвам, дето замръкнах в града. (БНК)

Употребата на *дето* с когнитивни предикати като *зная* е силно ограничена и в съвременния език може да се разглежда като маргинална или архаична (Ницолова/Nitsolova 1983; Иванова, Градинарова/Ivanova, Gradinarova 2015).[10] С други когнитивни предикати като *осъзнавам, разбирам, откривам* този комплементизатор е практически недопустим, като в корпуса, разгледан за това изследване, се срещат само единични, стилистично маркирани примери:

(14) Ама зная, дето там ще ти се понрави по-добре…
Ами знаеш ли, дето земята се върти! (Дора Габе)

Още по-ясно разграничение между емотивни и когнитивни предикати се наблюдава в гръцкия и в сръбския език. В гръцкия емотивните предикати задължително селектират специализирания комплементизатор *ри* ‘дето’, докато когнитивните се комбинират с *óti* ‘че’, което допуска суспендиране на пресупозицията (Χριστίδης/Christidis 1985; Roussou 2000):

(15) Janis xerete pu / *óti i Maria elise to provlima.
Янис се радва, дето/*че Мария реши проблема.

(16) Janis kseri óti / *pu i Maria elise to provlima.
Янис знае, че/*дето Мария реши проблема.

Аналогична картина се наблюдава и в сръбския, където емотивният предикат *žaliti* ‘съжалявам’ – вж. (17), почти задължително изисква *što* ‘дето’, докато когнитивният *znati* ‘зная’ се комбинира с комплементизатора *da* ‘че’ и допуска интерпретации и с „отворена истинност“ – вж. (18) (Московљевић/Moskovljević 2004):

(17) Ivan žali što / *da je Marija ceo dan boravila na suncu.
Иван съжалява, дето/че Мария е прекарала целия ден на слънце

(18) Ivan zna da / *što je Marija ceo dan boravila na suncu (ali to nije tačno / … i to je tačno).
Иван знае, че/*дето Мария е прекарала целия ден на слънце (и това е вярно/но това не е вярно).

Разгледаните данни показват, че в балканските езици емотивните предикати образуват стабилен клас силни тригери, които активират специализирани комплементизатори и устойчиво налагат пресупозицията като част от общия дискурсен фонд. Когнитивните фактиви, напротив, функционират като слаби тригери: те предпочитат декларативни комплементизатори (бълг. *че,* сръб. *da,* гр. *óti*) и при определени условия допускат суспендиране на пресупозицията. Следователно изборът на комплементизатор е пряко свързан със степента на устойчивост на пресупозицията и представлява надежден диагностичен показател за разграничението между двата типа фактивни предикати.

5. Междубалкански вариации в комплементизаторните системи: строги и гъвкави системи

Балканските езици се различават съществено по степента, в която налагат разграничението между декларативни и фактивни комплементизатори. Както споменахме и по-горе, гръцкият език налага най-строго разграничение между двата типа комплементизатори: комплементизаторът *pu* е единственият допустим подчинителен съюз, ако предикатът е емотивен, докато *óti* въвежда всички останали декларативни комплементи, с припокриване между двете стратегии само при определени предикати (Giannakidou 2009; Roussou 2010). Тази категорична подялба показва, че синтаксисът на гръцкия директно кодира семантиката на фактивността.

Българският език разполага с най-гъвкавата система. Макар *дето* да функционира като специализиран фактивен комплементизатор при емотивни предикати, в съвременната употреба същите предикати все по-често се комбинират с *че*, без ясно изразена интерпретативна разлика. Конструкцията с *дето* остава стилистично маркирана, а приемливостта на *че* варира между говорителите (Дачева, Тишева/Dacheva, Tisheva 2005; Krapova 2010).

Сръбският заема междинна позиция. Комплементизаторът *što* се предпочита с редица емотивни предикати (*ceniti* ‘ценя’, *diviti se* ‘възхищавам се, учудвам се’, *prezirati* ‘презирам’), но при други (*radovati se* ‘радвам се’, *brinuti se* ‘притеснявам се’ и др.) е възможна алтернация с *da* (Московљевић/Moskovljević 2004).[11] Разликата обаче е интерпретативна: само при *što* подчинената пропозиция има статус на факт и пресупозицията не може да бъде суспендирана:

(19) а. Ivan se brine da Marija još nije stigla, ali ona je već tu.
Иван се тревожи, че Мария още не е пристигнала, но тя вече е тук.

б. Ivan se brine što Marija još nije stigla, #ali ona je već tu.
Иван се тревожи, дето Мария още не е пристигнала. #но тя вече е тук
→ **пресупозиция:** Мария не е пристигнала.

Сходна картина се наблюдава и в гръцкия при емотивни предикати като *anisixó* ‘притеснявам се’, които могат да се комбинират както с комплементизатора *óti*, така и с *pu*. Както споменахме по-горе, *pu*-допълненията в гръцки се характеризират с фактивна интерпретация: при тях безпокойството на субекта се отнася до вече установен в дискурса факт. Обратно, при *óti* съдържанието на подчиненото изречение остава епистемично отворено и не ангажира говорещия с неговата истинност. Това разпределение може да се анализира в рамките на предложението на Д. Песецки (Pesetsky 1995), според което част от емотивните предикати допускат двояка аргументна структура. В единия случай подчинената пропозиция реализира семантичната роля subject matter of emotion, т.е. тематичното съдържание, относно което субектът изпитва емоционално отношение, без това съдържание да бъде пресупонирано като вярно. Именно този тип аргумент се реализира чрез *óti*-допълненията.

В другия случай подчиненото изречение има каузативна интерпретация (изпълнява семантична роля causer на емоционалното състояние), т.е. самата причина за възникването на емоцията. В тази конфигурация пропозицията се интерпретира като пресупониран факт, което обяснява нейната съвместимост с фактивния комплементизатор *pu*. По този начин изборът на комплементизатор в гръцки не е просто синтактичен, а отразява по-дълбоко разграничение в аргументната структура и семантичната роля на изреченския комплемент.

Показателно е, че сходно разграничение в смисъла на предложеното от Д. Песецки (Pesetsky 1995), се наблюдава и при когнитивни предикати като гр. *thimáme* ‘помня’. И в този случай изборът на комплементизатор отразява различна аргументна структура на подчинената пропозиция: при *óti* тя функционира като съдържание, относно което субектът има ментално отношение и което е обект на спомен или репрезентация, без непременно да представлява причината за самото психическо състояние. Обратно, при *pu* подчиненото изречение се интерпретира като каузатор, т.е. като пропозиция,

която предизвиква съответното психическо състояние и е пресупонирана като вярна, поради което не допуска отмяна или епистемично колебание. А. Русу (Roussou 2010) интерпретира противопоставянето *óti – pu* като разграничение между слаба и силна пресупозиция.

(20) Thimame [óti/pu dhjavaze polí].
Помня, че/дето четеше много.

6. Диахронни и структурни фактори при междубалканските различия

Една от причините за междинния статус на сръбския (и хърватския) е фактът, че тези езици – за разлика от българския и гръцкия – са запазили инфинитивни комплементи, особено след модални, аспектуални и някои контролни глаголи. Това прави *da*-изреченията само част от по-широка система на комплементация и намалява функционалното натоварване на *da*, като позволява по-фино разпределение между конкуриращи се стратегии. Следва обаче да се подчертае, че разглежданите тук емотивни и пропозиционални предикати не селектират инфинитивни комплементи; връзката с инфинитива е индиректна и системна, доколкото неговото запазване или загуба влияе върху общата архитектура на системата на комплементация и върху начина, по който финитните подчинени изречения поемат значения, свързани с нефактивност, истинност и пресупозиция. В този смисъл разпределението между *da* и *što* в сръбския и хърватския и между *óti* и *pu* в гръцкия може да се разглежда като отражение на различните степени на специализация на финитната комплементация в условията на наличен или липсващ инфинитив. В резултат сръбско-хърватската система не е нито толкова строго диференцирана, колкото гръцката, нито толкова уеднаквена, колкото българската.

Допълнителни микропараметрични различия произтичат от семантиката и историческия произход на фактивните комплементизатори. Общата закономерност в балканските езици е, че специализираните фактивни комплементизатори произлизат от инвариантни релативизатори или относителни наречия – добре известна характеристика на балканския езиков съюз (Асенова/Asenova 2002).

По данни на Я. Гркович-Мейджър (Grković-Major 2021) *što* (като relativum generale) се е развило от каузални конструкции, комбиниращи корелативен елемент със „слабо“ относително местоимение, както е илюстрирано в (21). Ранни свидетелства от XV в. показват корелативни структури от типа *za to što* ‘за това че’, при които корелативът *to* маркира каузална връзка и въвежда структура, която може да се определи като „смесена“ – едновременно адюнкт и изреченски аргумент:

(21) namь je **za tozi nedrago što** bezь naše vesti čine
Не сме доволни, защото го правят без наше знание.

В следващ етап корелативът отпада (*za to što* > *za što*), в резултат на което се формира типичната за старосръбски каузативна конструкция. Последвалата специализация на *zašto* като чисто каузален съюз води до постепенно разграничаване от релативната структура и до специализацията на съюза *što* като маркер за фактивност със смесена причинно-обектна функция при емотивни предикати (аналогично на бълг. *за-дето*), без при това да губи каузативната си семантика (чак до XIX в.), което обяснява и наблюдаваното в текстовете частично припокриване между двете алтернативни структури със *zašto*:

(22) mnogo ti ni e žal **zašto** ni vi ne upisaste (XV в. – Grković-Major 2021,
много ни е мъчно, защото не ни писахте.

(23) ovi se onda obraduju još većma **što** uzimaju đevojku od cara (XIX в.)
те се зарадваха още повече, защото/че взеха момичето от царя.

Ако съдим по реконструкцията, предложена от Я. Гркович-Мейджър (Grković-Major 2021), *što*-фактивите предхождат хронологически появата на *da* като заместител на *što* в същия контекст, като въпреки разширяването на функционалната сфера на мултифункционалния комплементизатор *da* (в посока югозапад – североизток) този комплементизатор не е могъл изцяло да измести *što*.

Подробно диахронно изследване за българския език липсва. Въпреки това е добре установено, че българският фактивен комплементизатор *дето* е етимологично свързан с относителното наречие *където*, произлизащо от праславянското *kъde-to* (БЕР/BER 1971; Korečný, Plevačová 1980). В исторически план *дето* се е граматикализирало като инвариантен релативизатор, функциониращ наред със склоняемите относителни местоимения, и постепенно се е разширило към комплементизаторни позиции (Дачева, Тишева/Dacheva, Tisheva 2005). С. Гаджева (Гаджева/Gadzheva 2015: 410–413) различава три основни функции на *дето*: (i) абсолютен релативизатор (*Тоя човек, дето е дохождал*), (ii) разговорен каузален съюз (*Сърдех ѝ се, задето беше издала нашата тайна*) и (iii) фактивен субординатор, алтернативен на *че* в контекста на предикати с емотивна семантика. Определена връзка с корелативната структура може да се предположи и за българския, за което свидетелстват специфични употреби на *дето* в конструкции от типа *освен дето*, *само дето*, при които е очевидно изпускането на демонстративното местоимение *това*.

По принцип фактивните комплементи проявяват номинална природа – още П. Кипарски и К. Кипарски (Kiparsky, Kiparsky 1970) обръщат внимание на това, като посочват примери от типа *I regret it that Mary left* (Съжалявам (за това), че/дето Мери си тръгна). Показателно е също така, че фактивните изречения се реферират анафорично чрез показателното местоимение *това*, но никога чрез наречието *така*, което е характерно за предикати,

изразяващи пропозиционално отношение (срв. *Аз също мисля/предполагам така* – **Съжалявам/мъчно ми е така**). Този диагностичен тест предполага структурна разлика между двата типа предикати: при предикатите за пропозиционално отношение изреченският комплемент представлява CP, докато при фактивните предикати структурата на подчиненото изречение е разширена с допълнителна номинална проекция, чиято опора е именно корелативното местоимение – детерминаторът *това*. В такъв случай експликативното *че*-изречение може да се анализира като подчинено определително (Пенчев/Penchev 1998). Макар да е общоприето становището, че българският съюз *дето* функционира като комплементизатор от синтактична гледна точка (Пенчев/Penchev 1998; Rudin 2013; Krapova 2010), наличието на детерминаторен елемент (*-то*) в самата му морфологична структура подкрепя хипотезата, че въведените от него изречения имат номинална природа, сходна с тази на релативните конструкции, и в съответствие с предложението на П. Кипарски и К. Кипарски (Kiparsky, Kiparsky 1970).

В гръцкия език комплементизаторът *ри* също произлиза от локативно-релативно наречие със значение ‘където’. Според А.-Ф. Христидис (Χριστίδης/Christidis 1985) и А. Русу (Roussou 2010) *ри* функционира и като номинализатор, т.е. като изреченски еквивалент на определителния член, „закотвяйки“ пропозицията към фиксирана референтна точка. Това дефинитно свойство обяснява защо *ри*-изреченията систематично носят фактивна интерпретация и защо пресупозицията им се проектира.

Общият знаменател на тези развития е тясната връзка между релативност, дефинитност и фактивност. Балканските езици илюстрират по особено ясен начин как една широко засвидетелствана индоевропейска диахронна „пътека“ – от корелативни и релативни конструкции към комплементизатори – може да доведе до граматикализиране на пресупозицията чрез специализирани съюзи. Сходен диахронен път е добре документиран и извън балканския ареал: в германските езици комплементизаторът *thaz* (срв. *that, dass*) произхожда от релативна частица, развила се от релативно местоимение в среден род, участващо в корелативни конструкции (Axel-Tober 2017); аналогични процеси са засвидетелствани и при романските *che/que* и при руското *что* (Meyer 2010). В този смисъл балканската специфика не се състои в самия механизъм на граматикализация, а в степента, в която той е последователно приложен и синтактично експлоатиран: елементи с релативен или корелативен произход функционират като маркери на дефинитни, пресупонирани пропозиции, като изборът им систематично корелира със семантиката на предиката и със степента на устойчивост на фактивната интерпретация.

Емотивните предикати в българския език се характеризират със специфична аргументна структура, включваща експериенцер[12] и предложен или пропозиционален аргумент, който може да бъде интерпретиран както като съдържание на емоционалното отношение (subject matter), така и като при-

чина за емоционалното състояние (causer) в смисъла, очертан от Д. Песецки (Pesetsky 1995). Характерният за голяма част от тези предикати предлог *за* (напр. *съжалявам за X, яд ме е за X, радвам се за X*) допуска по принцип и двете интерпретации (т.е. той е недостатъчно специфициран), но в комбинация с корелативния елемент *това* (*за това, че* CP) пропозицията се номинализира и се структурира като каузален аргумент, което води до предпочитана каузативна интерпретация. При комплементация с *че* подчинената пропозиция остава потенциално двусмислена между subject matter и causer, което мотивира редуването *че / дето*: комплементизаторът *дето* служи за стабилизиране на каузално-фактивната интерпретация чрез въвеждане на пресупозиция. В този смисъл наблюдението на П. Асенова (Асенова/Asenova 2002: 97 и сл.), че каузалната семантика на предлога *за* е типичен балканизъм, осигурява ареална мотивация за анализа, предложен тук: именно тази каузална структура – често реализирана като нулева или корелативна (*за това, че* CP) – може да се разглежда като структурна предпоставка за разширяването на изреченските комплементи към фактивна интерпретация в балканските езици.

7. Заключение

В статията показахме, че фактивните комплементизатори представляват централен елемент в балканските комплементационни системи и играят ключова роля в граматическото кодиране на пресупозицията. Данните от български, гръцки и сръбски ясно демонстрират, че изборът на комплементизатор не е чисто формален, а систематично отразява взаимодействието между семантичния тип на предиката, лексико-семантичната аргументна структура и начина, по който подчинената пропозиция е синтактично структурирана.

Основното разграничение между емотивни и когнитивни предикати се свежда до различната роля, която изреченският комплемент играе в семантичната конфигурация на предиката. При емотивните предикати подчинената пропозиция може да функционира като причина за емоционалното състояние (causer), докато при когнитивните предикати тя изразява съдържанието на менталното отношение (subject matter). Именно тази разлика обяснява защо емотивните предикати се държат като силни тригери на пресупозиция и систематично се свързват със специализирани фактивни комплементизатори, докато когнитивните предикати допускат по-голяма комплементизаторна вариативност и епистемично отворени, нефактивни интерпретации.

В по-общ типологичен план балканските езици илюстрират стратегия, при която прагматични значения като фактивността могат да бъдат стабилизирани и морфосинтактично експлицирани чрез специализирани субординаторни средства, често с произход от релативни или корелативни конструкции. В този смисъл балканският материал показва как взаимодействи-

ето между аргументна структура, комплементация и диахронно наследени структурни ресурси може да доведе до граматикализиране на пресупозицията и до систематично разграничаване между различни типове пропозиционални отношения в естествените езици.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

[1] Терминът „пресупозиция“ е въведен в българското езикознание от Стефана Димитрова (Димитрова/Dimitrova 1984; Стаменов/Stamenov 2015).

[2] Подобно двупосочно разпределение се среща и в турския език, но там то не се реализира чрез избор на комплементизатор, а посредством морфологично различени номинализации на подчинената пропозиция. Макар според А. Аман и Й. ван дер Аувера (Ammann, Auwera 2004) турският да не може да се разглежда като непосредствен източник на балканския тип разслоение по фактивност/нефактивност, вероятно е допринесъл ареално като стимул за засилването на това противопоставяне.

[3] За двойната функция на *da* в сръбския като комплементизатор (съюз) и конюнктивна частица, вж. Sočanac 2017. Двете единици са фонетично идентични, но имат различен синтактичен статус.

[4] В литературата понякога тези изреченски комплементи се определят като фактуални (factual – Mushin 2001), т.е. съответстващи на реалното състояние на нещата и съответно маркирани с признак [realis]. Това обаче ни се струва редуктивно поне по отношение на езици, притежаващи категорията евиденциалност, в които същият комплементизатор се употребява както в епистемично неутрални, така и в маркирани изречения, съдържащи евиденциална (преизказна) форма на глагола, за която не може да се твърди, че има фактуална семантика (срв. *Той каза, че жена му е заминала на екскурзия* и *Той каза, че жена му заминала на екскурзия*). По тази причина ще употребяваме термина „декларативно изречение“, съответно „декларативен комплементизатор“, за случаите, в които изречението е съпоставимо с асерция (в смисъла, влаган от Р. Сталнакър (Stalnaker 1974; вж. и Simons 2007), чиято основна прагматична характеристика е обновяването с нова информация на споделения между участниците в дискурса *общ фонд*.

[5] Терминът „конюнктив“ се използва тук условно, в кавички, тъй като в литературата няма пълно единодушие относно т.нар. аналитична модалност в балканските езици. Някои автори говорят за истинска конюнктивна форма, докато други я разглеждат като комбинация от комплементизатор и модален оператор.

[6] По данни на Дж. Турано (Turano 2023) албанският език не разполага със специализиран фактивен комплементизатор; разграничението между фактивни и нефактивни предикати се кодира чрез избора на наклонение и дистрибуционни ограничения. Фактивните предикати – както емотивни, така и когнитивни – систематично избират финитни комплементи в изявително наклонение, въведени от комплементизаторите *se* или *që.* Тези комплементи имат пресупозиционен статус: истинността на подчинената пропозиция се приема за даденост и не подлежи на отмяна. Макар разграничението по фактивност да зависи преди всичко от семантиката на главния предикат, то се подкрепя и от синтактични фактори като задължителната поява на експлицитен индикативен комплементизатор и възможността за номинализация чрез израза *fakti se/që* ‘фактът, че’.

[7] Асертивните предикати са афирмативни по природа и предполагат, по един или друг начин, че говорещият или изреченският субект имат утвърдително мнение спрямо истинността на пропозицията („…assertive predicates are all affirmative in nature; they imply in one manner or another that the speaker or subject of the sentence has an affirmative opinion regarding the truth value of the complement proposition" (Hooper 1973: 95).

[8] В класическата семантика на Я. Хинтика (Marques 2024: 16) [[x знае, че p]] е дефинирано само ако реалният свят w е *p*-свят и е единичен ($w \in \{w \mid p(w)\}] = 1$) (вж. и Schueler 2016). Това означава, че знанието предполага едновременно фактивност и т.нар. „доксастична затвореност": субектът не допуска светове, в които p е неистинно. Сходни свойства имат и предикати като *осъзнавам, откривам, разбирам*.

[9] В българския език ***да*** се появява в два структурно и семантично различни типа комплементи.

1. При предикати за пропозиционално отношение от типа *вярвам, мисля, допускам*, както и при когнитивни фактиви като *зная*, ***да*** може да бъде лицензирано в подчинено изречение **под отрицание или във въпросителен контекст** (срв. *Не вярвам да дойде; Знаеш ли да е идвала?*). В тези случаи ***да*** въвежда пропозиционален, но **неасертивен** комплемент, чиято истинност остава **епистемично отворена** и не се интегрира в общия дискурсен фонд (Smirnova 2012, Pitsch 2018).

2. При емотивни предикати от типа *радвам се, страх ме е* частицата ***да*** въвежда контролна, непредикативна структура, при която експериенцерът на главния предикат контролира нулевия подчинен подлог (PRO) (*Радвам се* [*PRO да те видя*]*; Страх го беше* [*PRO да я погледне в очите*]). Подчиненото съдържание в тези конструкции не представлява пропозиция с истинностна стойност и поради това не активира нито асертивност, нито пресупозиция.

Това разграничение показва, че появата на *да* сама по себе си не е индикатор за нефактивност, а отразява различни типове комплементация – пропозиционална и контролна – които подлежат на различни семантични и синтактични ограничения.

[10] Употребата на *дето* като каузален съюз е напълно жива, напр. *Ти сбърка, дето не послуша шефа…* (Б. Райнов, цит. по Grošelj 2020).

[11] Тези различия отразяват и вариации между отделните говорещи – някои последователно предпочитат *što*, докато други по-свободно допускат и *da*. Както отбелязва Я. Гркович-Мейджър (Grković-Major 2021), съюзът *gdje/đe* функционира като каузален съюз в редица сръбски диалекти, но в същото време може да се използва и като комплементизатор при фактивни глаголи. В южните и югоизточните сръбски диалекти, които принадлежат към балканския конвергентен ареал, се наблюдава сходна алтернативна стратегия с елементи като *gde, de, deka*. Това показва колко тънка е границата между каузалност и комплементация и колко лесно единият тип съюзи може да се прехвърли в другата функция, напр.:

1. Ljuti se **đe** mu nije došao na svadbu.
   Сърди се, че/защото не му е дошъл на сватбата.
2. Čudi se **đe** ga nije pozvao.
   Чуди се, че не го е поканил.

[12] Предложеният анализ приема, че емотивните предикати се съчетават с експериенцер, който се реализира не като външен, а като вътрешен аргумент, в съответствие с неакузативния анализ на този клас предикати (Perlmutter, Postal 1984; Pesetsky 1995). Това се отнася както за безличните конструкции от типа *яд ме е,*

жал ми е, при които експериенцерът остава вътрешен аргумент, а подлогът е експлетивен, така и за *се*-конструкциите от типа *ядосвам се, радвам се*, при които вътрешният аргумент се придвижва в позицията на подлог. Именно тази аргументна конфигурация лицензира наличието на допълнителен пропозиционален аргумент, който може да бъде интерпретиран както като *subject matter* (съдържание на емоционалното отношение), така и като *causer* (причина за емоционалното състояние), в зависимост от начина, по който подчинената пропозиция е синтактично структурирана.

ИЗТОЧНИЦИ / SOURCES

БНК: Български национален корпус. <https://search.dcl.bas.bg/>.
British National Corpus: <https://www.natcorp.ox.ac.uk/Wkshops/Materials/specialising.xml?ID=online&utm_source=chatgpt.com>

ЛИТЕРАТУРА

Асенова 2002: *Асенова*, *П.* Балканско езикознание. Велико Търново, Фабер.

БЕР 1971: *Георгиев, Вл., Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев.* Български етимологичен речник. Т. 1. София, Издателство на БАН.

Гаджева 2015: *Гаджева, С.* Българското езикознание във Франция между книжовната норма и разговорни практики. Пример с употребата на дето. – В: *Научни перспективи на съвременната българистика 2.* Будапеща, Български културен форум, Катедра „Славянска филология“, Университет „Л. Йотвьош“, Българско самоуправление в Кечкемет, с. 408–414.

Дачева, Тишева 2005: *Дачева Г., Й. Тишева.* Традицията в разговорните модели: *който* или *дето*. – В: *Юбилеен славистичен сборник*. Благоевград, Университетско издателство „Неофит Рилски“, с. 390–399.

Димитрова 1984: *Димитрова, Ст.* Текст и подтекст. Наблюдения над пресупозициите в руския дискурс. София, Наука и изкуство.

Иванова, Градинарова 2015: *Иванова, Е. Ю., А. А. Градинарова.* Синтаксическая система болгарского языка на фоне русского. Москва, Языки славянской культуры.

Московљевић 2004: *Московљевић, Ј.* О дистрибуции комплементизатора в савременом српском језику. – *Јужнословенски филолог* LX, s. 57–65.

Ницолова 1983: *Ницолова, Р.* Съюз. – В: *Граматика на съвременния български книжовен език.* Том II. Морфология. София, Издателство на БАН, с. 446–466.

Ницолова 2008: *Ницолова, Р.* Българска граматика. Морфология. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Пенчев 1998: *Пенчев, Й.* Синтаксис на българския книжовен език. Асеновград, ИК „Вечерник“.

Стаменов 2015: *Стаменов, М.* Проф. дфн д-р хон. к. Стефана Димитрова на 80 години. – *Български език*, 62, № 3, с. 138–142.

Abrusán 2016: *Abrusán, M.* Presupposition cancellation: Explaining the “soft–hard” trigger distinction. – *Natural Language Semantics,* 24, pp, 165–202.

Ammann, Auwera 2004: *Ammann, A., J. van der Auwera.* Complementizer-headed main clausesfor volitional moods in the languages of South-East Europe: A Balkanism. – In: Tomić, O. M. (ed.). *Balkan Syntax and Semantics*. Amsterdam, John Bemjamins, pp. 293–314.

Axel-Tober 2017: *Axel-Tober, K.* The development of the declarative complementizer in German. – *Language*, vol. 93, issue 2, pp. 29–65.

Chierchia 1989: *Chierchia, G.* A semantics for unaccusatives and its syntactic consequences. – Natural Language Semantics, 6, pp. 339–405.

Χριστίδης 1985: *Χριστίδης, Α.-Φ.* Το μόρφημα που σαν αναφορικός δείκτης. – *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα,* 7, σσ.135–148.

Colonna Dahlman 2017: *Colonna Dahlman, R.* The ambiguity of *sapere*. – *Italian Journal of Linguistics,* vol. 29, issue 2, pp. 3–28.

Colonna Dahlman, Weijer 2022: *Colonna Dahlman, R., J. Weijer*. Cognitive factive verbs across languages. – *Language Sciences*, vol. 90.

Frege 1948: *Frege, G.* Sense and reference. – *Philosophical review*, vol. 57, issue 3, pp. 207–230.

Giannakidou 2009: *Giannakidou, A.* The dependency of the subjunctive revisited: Temporal semantics and polarity. – *Lingua*, 119, pp. 1883–1908.

Grošelj 2020: *Grošelj, R.* The fate of the Bulgarian word *∂emo* in Slovene literary translations. – *Orbis Linguarum*, vol. 19, issue 1, pp. 34–44.

Grković-Major 2021: *Grković-Major, J.* The development of emoive predicate complements in Serbian. – In: Wiemer, B., B. Sonnehauser (eds.) *Complementation in South Slavic*. Berlin, Mouton de Gruyter.

Heim 1983: *Heim, I.* On the projection problem for presuppositions. – In: Barlow, M., D. Flickinger, M. Westcoat (eds.). *West Coast Conference on Formal Linguistics* 2, pp. 114–125.

Hooper 1975: Hooper, J. On assertive predicates. – In: Kimball, J. P. (ed.). *Syntax and semantics*. New York, Academy Press, pp. 91–124.

Hooper, Thompson 1973: *Hooper, J. B., S. A. Thompson, S. A.* On the Applicability of Root Transformation. – *Linguistic Inquiry*, vol. 4, pp. 465–497.

Karttunen 1971: *Karttunen, L.* Some observations on factivity. – *Papers in Linguistics*, 4, 1, pp. 55–69.

Karttunen 1973: *Karttunen, L.* Presuppositions and compound sentences. – *Linguistic Inquiry*, 4, 2, pp. 169–193.

Karttunen 1974: *Karttunen, L.* Presupposition and linguistic context. – *Theoretical linguistics*, 1, 1–3, pp. 181–194.

Kiparsky, Kiparsky 1970: *Kiparsky, C., P. Kiparsky*. Fact. – In: Bierwisch, M., K. E. Heidolph (eds.). *Progress in linguistics*. The Hague, pp. 143–173.

Kopečný, Plevačovà 1980: *Kopečný, F., H. Plevačovà.* Etymologický slovník slovanských jazikŭ. Sv. 2. Praha, Academia.

Krapova 2010: *Krapova, I.* Bulgarian relative and factive clauses with the invariant complementizer *deto*. – *Lingua*, vol. 120, issue 5, pp. 1240–1272.

Marques 2024: *Marques, R.* Explaining the subjunctive in factive contexts**. –** *Isogloss*, vol. 10(2), issue 8, pp. 1–27.

Meyer 2010: *Meyer, R.* The C system of relatives and complement clauses in the history of Slavonic languages. Paper presented at the 32nd annual conference of the German Linguistic Society, Berlin, February 23–26.
Mushin 2001: *Mushin, I.* Evidentiality and epistemological stance. Narrative retelling. Philadelphia, John Benjamins.
Perlmutter, Postal 1984: *Perlmutter, D. M., P. M. Postal.* The 1-Advancement Exclusiveness Law. – In: Perlmutter, D.M., C.G. Rosen (eds.). *Studies in Relational Grammar* 2. Chicago, University of Chicago Press, pp. 81–125.
Pesetsky 1995: Pesetsky, D. *Zero Syntax*. Cambridge, Mass., MIT Press.
Pitsch 2018: *Pitsch, H.* Bulgarian moods. – *Journal of Slavic linguistics*, vol. 26, issue 1, pp. 55–100.
Roussou 2000: *Roussou, A.* On the left periphery: Modal particles and complementisers. – *Journal of Greek Linguistics* 1, pp. 65–94.
Roussou 2010: *Roussou, A.* Selecting complementizers. – *Lingua*, vol. 120, issue 3, pp. 582–603.
Rudin 2013: Rudin, C. *Aspects of Bulgarian Syntax: Complementizers and WH Constructions*. 2nd revised edition. Slavica.
Schueler 2016: *Schueler, D.* Factivity and complement-types. – *Studia linguistica*, vol. 70, issue 3, pp. 297–335.
Simons 2007: *Simons, M.* Observations on embedding verbs, evidentiality, and presupposition. – *Lingua* vol. 117, issue 6, pp. 1034–1056.
Simons et al. 2010: *Simons, M., Beaver, D., Tonhauser, J., Craige, R.* What projects and why. – *Proceedings of SALT* 20, pp. 309–327.
Smirnova 2012: *Smirnova, A.* The semantic of mood in Bulgarian. – *Proceedings from the Annual meeting of the Chicago Linguistic Society* 48/1, pp. 547–561.
Sočanac 2017: Sočanac, T. *Subjunctive complements in Slavic languages: A syntax-semantics interface approach.* Unpublished PhD dissertation, University of Geneva, Geneva.
Stalnaker 1972: *Stalnaker, R.C.* Pragmatics. – In: Davidson, D., G. Harman (eds.). *Semantics of natural language*. Dordrecht, pp. 389–408.
Stalnaker 1973: *Stalnaker, R. C.* Presuppositions. *The journal of philosophical logic* 2, 447–457.
Stalnaker 1974: *Stalnaker, R. C.* Pragmatic presupposition. – In: Munitz, M., P. Unger (eds.). *Semantics and philosophy*. New York, pp. 197–213.
Stalnaker 2002: *Stalnaker, R. C.* Common ground. – *Linguistics and philosophy,* vol. 25, issue 5, pp. 701–721.
Strawson 1950: *Strawson, P.* On referring. – *Mind,* vol. 59/235, pp. 320–344.
Tonhauser et al. 2013: *Tonhauser, J. C. Roberts D. Beaver, M. Simons.* Toward a taxonomy of projective content. – *Language*, vol. 89, issue 1, pp. 66–109.
Topolinska 1994: *Topolińska, Z.* Factivity as a grammatical category in Balkan Slavic and Balkan Romance. – *Slavia Meridionalis*, 1 (1994), pp. 105–121.
Tsohatzidis 2012: *Tsohatzidis, S. L.* How to forget that *know* is factive. – *Acta anal*, vol. 27, pp. 449–459.
Turano 2023: *Turano, G.* Completive verbali, nominali e aggettivali: le possibili strutture della lingua albanese. – *Shejzat*, 1–2, pp. 85–122.

REFERENCES

Abrusán 2016: *Abrusán, M.* Presupposition cancellation: Explaining the "soft-hard" trigger distinction. – *Natural Language Semantics*, 24, pp, 165–202.

Ammann, Auwera 2004: *Ammann, A., J. van der Auwera.* Complementizer-headed main clausesfor volitional moods in the languages of South-East Europe: A Balkanism. – In: Tomić, O. M. (ed.). *Balkan Syntax and Semantics*. Amsterdam, John Bemjamins, pp. 293–314.

Asenova 2002: *Asenova, P.* Balkansko ezikoznanie. Veliko Tarnovo, Faber.

Axel-Tober 2017: *Axel-Tober, K.* The development of the declarative complementizer in German. – *Language*, vol. 93, issue 2, pp. 29–65.

BER 1971: *Georgiev, Vl., Iv. Galabov, Y. Zaimov, St. Ilchev.* Balgarski etimologichen rechnik. T. 1. Sofiya, Izdatelstvo na BAN.

Chierchia 1989: *Chierchia, G.* A semantics for unaccusatives and its syntactic consequences. – *Natural Language Semantics*, 6, pp. 339–405.

Colonna Dahlman 2017: *Colonna Dahlman, R.* The ambiguity of *sapere*. – *Italian Journal of Linguistics*, vol. 29, issue 2, pp. 3–28.

Colonna Dahlman, Weijer 2022: *Colonna Dahlman, R., J. Weijer*. Cognitive factive verbs across languages. – *Language Sciences*, vol. 90.

Dacheva, Tisheva 2005: *Dacheva G., Y. Tisheva*. Traditsiyata v razgovornite modeli: koyto ili deto. – In: *Yubileen slavistichen sbornik*. Blagoevgrad, Universitetsko izdatelstvo "Neofit Rilski", s. 390–399.

Dimitrova 1984: *Dimitrova, St.* Tekst i podtekst. Nablyudeniya nad presupozitsiite v ruskiya diskurs. Sofiya, Nauka i izkustvo.

Frege 1948: *Frege, G.* Sense and reference. – *Philosophical review*, vol. 57, issue 3, pp. 207–230.

Gadzheva 2015: *Gadzheva, S.* Balgarskoto ezikoznanie vav Frantsiya mezhdu knizhovnata norma i razgovorni praktiki. Primer s upotrebata na deto. – In: *Nauchni perspektivi na savremennata balgaristika 2.* Budapeshta, Balgarski kulturen forum, Katedra "Slavyanska filologia", Universitet "L. Yotvyosh", Balgarsko samoupravlenie v Kechkemet, s. 408–414.

Giannakidou 2009: *Giannakidou, A.* The dependency of the subjunctive revisited: Temporal semantics and polarity. – *Lingua*, 119, pp. 1883–1908.

Grković-Major 2021: *Grković-Major, J.* The development of emoive predicate complements in Serbian. – In: Wiemer, B., B. Sonnehauser (eds.) *Complementation in South Slavic*. Berlin, Mouton de Gruyter.

Grošelj 2020: *Grošelj, R.* The fate of the Bulgarian word *∂emo* in Slovene literary translations. – *Orbis Linguarum*, vol. 19, issue 1, pp. 34–44.

Heim 1983: *Heim, I.* On the projection problem for presuppositions. – In: Barlow, M., D. Flickinger, M. Westcoat (eds.). *West Coast Conference on Formal Linguistics* 2, pp. 114–125.

Hooper 1975: Hooper, J. On assertive predicates. – In: Kimball, J. P. (ed.). *Syntax and semantics*. New York, Academy Press, pp. 91–124.

Hooper, Thompson 1973: *Hooper, J. B., S. A. Thompson, S. A.* On the Applicability of Root Transformation. – *Linguistic Inquiry*, vol. 4, pp. 465–497.

Ivanova, Gradinarova 2015: *Ivanova, E. Iu., A. A. Gradinarova.* Sintaksicheskaia sistema bolgarskogo iazyka na fone russkogo. Moskva, Iazyki slavianskoi kul'tury.
Karttunen 1971: *Karttunen, L.* Some observations on factivity. – *Papers in Linguistics*, 4, 1, pp. 55–69.
Karttunen 1973: *Karttunen, L.* Presuppositions and compound sentences. – *Linguistic Inquiry*, 4, 2, pp. 169–193.
Karttunen 1974: *Karttunen, L.* Presupposition and linguistic context. – *Theoretical linguistics*, 1, 1–3, pp. 181–194.
Khristídis 1985: *Khristídis, A. Ph.* To mórphima pou san anaphorikós díktis. – *Melétes yia tin Ellinikí Glóssa*, 7, ss. 135–148.
Kiparsky, Kiparsky 1970: *Kiparsky, C., P. Kiparsky*. Fact. – In: Bierwisch, M., K. E. Heidolph (eds.). *Progress in linguistics*. The Hague, pp. 143–173.
Kopečný, Plevačovà 1980: *Kopečný, F., H. Plevačovà.* Etymologický slovník slovanských jazików. Sv. 2. Praha, Academia.
Krapova 2010: *Krapova, I.* Bulgarian relative and factive clauses with the invariant complementizer *deto*. – *Lingua*, vol. 120, issue 5, pp. 1240–1272.
Marques 2024: *Marques, R.* Explaining the subjunctive in factive contexts**. –** *Isogloss*, vol. 10(2), issue 8, pp. 1–27.
Meyer 2010: *Meyer, R.* The C system of relatives and complement clauses in the history of Slavonic languages. Paper presented at the 32nd annual conference of the German Linguistic Society, Berlin, February 23–26.
Moskovljević 2004: *Moskovljević, J.* O distribuciji komplementizatora u savremenom srpskom jeziku. – *Јужнословенски филолог* LX, s. 57–65.
Mushin 2001: *Mushin, I.* Evidentiality and epistemological stance. Narrative retelling. Philadelphia, John Benjamins.
Nitsolova 1983: *Nitsolova, R.* Sayuz. – In: *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik.* Tom II. Morfologiya. Sofia, Izdatelstvo na BAN, s. 446–466.
Nitsolova 2008: *Nitsolova, R.* Balgarska gramatika. Morfologiya. Sofiya, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
Penchev 1998: *Penchev, Y.* Sintaksis na balgarskiya knizhoven ezik. IK “Vechernik”, Asenovgrad.
Perlmutter, Postal 1984: *Perlmutter, D. M., P. M. Postal.* The 1-Advancement Exclusiveness Law. – In: Perlmutter, D.M., C.G. Rosen (eds.). *Studies in Relational Grammar* 2. Chicago, University of Chicago Press, pp. 81–125.
Pesetsky 1995: Pesetsky, D. *Zero Syntax*. Cambridge, Mass., MIT Press.
Pitsch 2018: *Pitsch, H.* Bulgarian moods. – *Journal of Slavic linguistics*, vol. 26, issue 1, pp. 55–100.
Roussou 2000: *Roussou, A.* On the left periphery: Modal particles and complementisers. – *Journal of Greek Linguistics* 1, pp. 65–94.
Roussou 2010: *Roussou, A.* Selecting complementizers. – *Lingua,* vol. 120, issue 3, pp. 582–603.
Rudin 2013: Rudin, C. *Aspects of Bulgarian Syntax: Complementizers and WH Constructions*. 2nd revised edition. Slavica.
Schueler 2016: *Schueler, D.* Factivity and complement-types. – *Studia linguistica,* vol. 70, issue 3, pp. 297–335.

Simons 2007: *Simons, M.* Observations on embedding verbs, evidentiality, and presupposition. – *Lingua* vol. 117, issue 6, pp. 1034–1056.
Simons et al. 2010: *Simons, M., Beaver, D., Tonhauser, J., Craige, R.* What projects and why. – *Proceedings of SALT* 20, pp. 309–327.
Smirnova 2012: *Smirnova, A.* The semantic of mood in Bulgarian. – *Proceedings from the Annual meeting of the Chicago Linguistic Society* 48/1, pp. 547–561.
Sočanac 2017: Sočanac, T. *Subjunctive complements in Slavic languages: A syntax-semantics interface approach.* Unpublished PhD dissertation, University of Geneva, Geneva.
Stalnaker 1972: *Stalnaker, R.C.* Pragmatics. – In: Davidson, D., G. Harman (eds.). *Semantics of natural language*. Dordrecht, pp. 389–408.
Stalnaker 1973: *Stalnaker, R. C.* Presuppositions. *The journal of philosophical logic* 2, 447–457.
Stalnaker 1974: *Stalnaker, R. C.* Pragmatic presupposition. – In: Munitz, M., P. Unger (eds.). *Semantics and philosophy*. New York, pp. 197–213.
Stalnaker 2002: *Stalnaker, R. C.* Common ground. – *Linguistics and philosophy,* vol. 25, issue 5, pp. 701–721.
Stamenov 2015: *Stamenov, M.* Prof. dfn d-r hon. k. Stefana Dimitrova na 80 godini. – *Balgarski ezik*, 62, N 3, s. 138–142.
Strawson 1950: *Strawson, P.* On referring. – *Mind,* vol. 59/235, pp. 320–344.
Tonhauser et al. 2013: *Tonhauser, J. C. Roberts D. Beaver, M. Simons.* Toward a taxonomy of projective content. – *Language*, vol. 89, issue 1, pp. 66–109.
Topolinska 1994: *Topolińska, Z.* Factivity as a grammatical category in Balkan Slavic and Balkan Romance. – *Slavia Meridionalis*, 1 (1994), pp. 105–121.
Tsohatzidis 2012: *Tsohatzidis, S. L.* How to forget that *know* is factive. – *Acta anal,* vol. 27, pp. 449–459.
Turano 2023: *Turano, G.* Completive verbali, nominali e aggettivali: le possibili strutture della lingua albanese. – *Shejzat*, 1–2, pp. 85–122.

✉ *Проф. д-р Илияна Кръпова*
ORCID ID:0000-0002-7682-6787
Департамент по лингвистични и сравнителни културологични изследвания
Венециански университет „Ка'Фоскари", Ка Бернардо, Дорсодуро 3199
Венеция 30123, Италия

✉ *Prof. Assoc. Habil. Dr. Iliyana Krapova*
ORCID ID:0000-0002-7682-6787
Department of Linguistic and Comparative Cultural Studies
University Ca' Foscari of Venice, Ca' Bernardo, Dorsoduro 3199
Venice 30123, Italy